Suicidologisk omvisning i litteraturhistorien

Anmeldt av Stephan Neuhaus

EIVIND NORMANN-EIDE
Skjønnlitterære selvmord
Pax forlag, 2016.
ISBN: 9788253039138

SKJØNNLITTERÆRE SELVMORD tar for seg beskrivelser av selvmord i skjønnlitteraturen. Forfatter og psykologspesialist Eivind Normann-Eide vil øke den faglige og allmennmenneskelige forståelsen av selvmord og selvmordsprosessen ved å søke til litteraturhistorien. Her er det nok å ta av for en som søker beskrivelser av lidelsers randsoner. Idéen er interessant, trass i at psykologiske lesninger av skjønnlitteratur har vært kontroversielle i den litteraturfaglige historien.

Normann-Eide velger seg sentrale verker fra de siste drøyt 300 år med europeisk og amerikansk litteraturhistorie, og åpner som seg hør og bør med *Unge Werthers lidelser* (Goethe). Deretter gjennomgår han *Anna Karenina* (Tolstoj), *Snø* (Pamuk), *Glassklokken* (Plath), *Prozac Nation* (Wurtzel), *Legender om et selvmord* (Vann), *Selv mord* (Levé), *Hav av tid* (Ander sen) og *Amras* (Bernhard). Siste bok ut er *Kollektivt selvmord* (Passilinna).

Utvalget av verker kan selvfølgelig alltid diskuteres, og framstår her muligens noe ubearbeidet. Normann-Eide begrunner valget med at bøkene belyser sentrale aspekter ved selvmord og beslektede fenomener. Aftenposten-kritiker Ingunn Økland

etterlyste nylig Stig Sæterbakkens mye omtalte roman *Gjennom natten* (utgitt 2011) i Normann-Eides gjennomgang, og jeg skal ikke gjenta dette ytterligere. Det hadde imidlertid vært plass til flere norske verker. Til forfatterens forsvar nevnes Ibsen og Skram i teksten, og det gjengis et ukommentert dikt av Tor Ulven. Normann-Eide veksler gjennomgående mellom skjønnlitteratur og fag, og språklig sett flyter teksten bra.

Det er ikke uproblematisk at Normann-Eide går langt i å gjøre selvmordsrisikovurderinger av litterære karakterer.

Normann-Eides personlige reaksjoner på litteraturen blir innimellom vel framtreddende. For eksempel skriver han om *Legender om et selvmord*: «Like fullt, og som en understrekning av sjokket som rammer Jim, kommer selvmordet så uventet på leseren at passasjen umiddelbart må leses på nytt» (s. 84). Javel, er det sånn det er? Selv måtte jeg lese Normann-Eides passasje et par ganger før jeg skjønte at jeg hadde lest riktig. Ved

å alminneliggjøre den individuelle leseropplevelsen kan Normann-Eide se ut til å anta at andre lesere ville ha reagert likt som han. Dette kan virke noe styrende på lesningen. Innimellom kan det altså være vanskelig å skille mellom nivåer i Normann-Eides lesning: Når refererer han, når tolker han, når beskriver han sin personlige mening?

Sammenblandingen av tekst og tolkning gjør analysene noe ugjennomsiktige. Det hjelper ikke på gjennomsiktigheten at Normann-Eide ikke gjengir et eneste sidetall til de skjønnlitterære utdragene han gjengir. Faglitteraturen er referert samvittighetsfullt – jeg forblir uklok på hvorfor ikke dette også gjelder de skjønnlitterære utdragene. Selv om handlingsreferatene er poengterte nok til å gi et innholdsmessig overblikk, synes jeg forlaget skulle ha krevd mer ryddighet i de skjønnlitterære sitatene.

Det er ikke uproblematisk at Normann-Eide går langt i å gjøre selvmordsrisikovurderinger av litterære karakterer. Et av problemene er at han selv har fasiten. Hovedpersonen(e) begår selvmord, eller de gjør ikke det – av ymse grunner. Sånn sett havner han i de samme metodeproblemene som man møter i psykologiske autopsi-

studier (at man i ettertid alltid vil kunne finne «tegn» som peker fram mot det tragiske utfallet), uten at jeg kan se dette problematisert i særlig grad. Det snakkes mye om risikofaktorer hos karakterene. Et eksempel:

Glassklokken illustrerer hvordan én risikofaktor leder til en annen, som igjen forsterker en tredje, der ytre belastninger berører indre sårbarhet, som igjen utløser nye belastninger, for til slutt å ende med et alvorlig selvmordsforsøk (s. 55).

Rent overordnet, kan man spørre seg hvilken mening det gir å bruke «risikofaktor»-begrepet når man fortolker skjønnlitteratur. Begrepet «risiko» forutsetter, rent logisk, at utfallet er *ukjent*. Det kan virke som om Normann-Eide ender opp med å lete bakover i tid etter risikofaktorer hos en person han vet at begår selvmord. Andre steder spekuleres det i hva som hadde skjedd hvis (de fiktive) karakterene hadde hatt andre egenskaper eller opplevd andre ting. Dette er tematikk som berører skillet mellom fiksjon og virkelighet. Her kan det se ut som om Normann-Eide til dels presser fiksjonen inn i en klinisk terminologi. Her spør jeg meg selv hva som da er suicidologisk relevant skjønnlitteratur i seg selv. Når Normann-Eide framhever sentrale utdrag, ser jeg ikke hvordan han klarer å begrunne valgene sine uten å bekrefte valgene med hva som allerede er velkjent i faglitteraturen. Slik kan forholdet mellom skjønnlitteratur og fag virke sirkulært. Normann-Eide skriver i innledningen:

Spørsmålet er om skjønnlitteraturen også evner å belyse det vi i dag vet om risikofaktorer for selvmord, og samtidig *overskride faktakunnskapen* (min uthevning) med en innsikt som berører (s. 12).

Jeg kan gå med på at tekstene belyser det vi vet, men blir ikke overbevist om at skjønnlitteraturen «overskrider faktakunnskapen»,

Normann-Eide lander på begge beina når han trekker fram skjønnlitterære teksters mulighet til å skape håp og gi innsikt i andres liv og lidelse.

når det Normann-Eide gjør i praksis, er å begrunne skjønnlitterær relevans med at den skjønnlitterære tematikken korresponderer med suicidologisk teori og empiri. For en vrang anmelder, ser da heller faktakunnskapen ut til å overskride skjønnlitterær innsikt, noe på siden av forfatterens uttalte mål.

Flere av verkene er skrevet av forfattere som selv har begått selvmord, eller vurdert handlingen. Hvilken rolle spiller det at en roman kanskje eller sannsynligvis har selvbiografiske komponenter? Hadde f.eks. *Glassklokken* eller *Prozac Nation* vært mindre troverdige om man ikke hadde hatt biografiske opplysninger om lidende forfattere? Normann-Eide kan virke ambivalent til dette spørsmålet når han f.eks. introduserer *Glassklokken* ved å vise til forfatterens selvmord som skjedde kort tid etter utgivelse, og at dette nok var med å gjøre Plath berømt. Avslutningsvis skriver han følgende:

Det er grunn til å tro at både det selvbiografiske i *Glassklokken*, og Sylvia Plaths selvmord i kjølvannet av utgivelsen, bidro til mye av forfatterskapets berømmelse. Oppmerksomheten førte også til en rekke spekulasjoner omkring forfatterens egen psykiske helse [...] Selv om det er åpenbare paralleller mellom en roman og dens forfatter, mener imidlertid Marianne Egeland at vi som lesere bør være forsiktig med å forklare et livsløp på grunnlag av et skjønnlitterært verk. Dette er et rimelig forbehold, slik også romankarakteren Esther Greenwood bør forstås på grunnlag av det som står i romanen, uavhengig av forfatterens liv og selvmord (s. 62).

For meg kan det virke som at Normann-Eide gjerne vil syntetisere liv og verk, og til slutt hekter på en

«unnskyldning» ved å vise til en kommentar fra en sentral Plath-biograf – som han selv «godkjenner» som «rimelig». Jeg hadde ønsket meg denne diskusjonen allerede i innledningen. I den litteraturvitenskaplige faghistorien har forholdet mellom biografi og tekst en lang og vond historie, satt på spissen da 1960-tallets «nykritikere» krevde at man måtte lese teksten nettopp som tekst, og ikke spekulere i forfatterens intensjoner, og også holde sine egne følelser adskilt fra lesningen. Nå har frontene de siste tiårene blitt mer forsonlige, og et så tydelig standpunkt som «Nykritikken» har i dag hovedsakelig historisk interesse. I *Skjønnlitterære selvmord* virker forholdet mellom tekst og biografi uklart, og jeg skjønner ikke helt hva det har med saken å gjøre at flere av forfatterne har egen erfaring med egne selvmordstanker.

Til slutt: Normann-Eide lander på begge beina når han trekker fram skjønnlitterære teksters mulighet til å skape håp og gi innsikt i andres liv og lidelse. Jeg finner imidlertid ikke ut av forholdet mellom fag og kunst, og hadde ønsket meg noe mer diskusjon om grunnlagsproblemer i prosjektet. De suicidologifaglige beskrivelsene holder jevnt over et høyere nivå enn de skjønnlitterære lesningene, og *Skjønnlitterære selvmord* dekker sentrale områder av dagens forståelse av fenomenet selvmord. Sett fra et suicidologifaglig ståsted vil kanskje ikke dette forsøket på å koble sammen suicidologi og skjønnlitteratur åpne for den helt store aha-opplevelsen. Allikevel kan *Skjønnlitterære selvmord* åpne noen dører til en fenomenologisk forståelse av selvmord og lidelse, noe som kan komme både nykommere og «erfarne fjellfolk» til gode.